

Od teórie k praxi: prínos čnosti rozvážnosti

Ol'ga Gavendová

GAVENDOVÁ, O.: From Theory to Practice: Benefits of the virtue of Prudence. *Studia Aloisiana*, 2019.

The article focuses on the role of the virtue of prudence in developing people's abilities and thus in achieving perfection. It concentrates on three areas. The formation of this virtue in antiquity is the starting point. While Plato linked it to leadership, Aristotle underlined its practical side. Although being a dianoethical virtue, it should direct ethical virtues that are like "blind" without it. Then it focuses on Thomas Aquinas, who builds on the philosophy of being and enriches Aristotle's attitude with Christian elements. The above-mentioned authors agree that the virtue of prudence plays a key role in achieving internal integrity. In the last part, the article deals with the revival and return to the virtue of prudence. Nowadays, huge scientific knowledge and effective technical means are available, but these are outside the field of ethics. However, the daily life of an individual requires axiological criteria. There is also a need for prudence to make a person in a particular situation able to decide correctly and with responsibility for the future. It is the task of prudence, as well: pro-video, anticipate. This makes this virtue extremely relevant and necessary.

Keywords: prudence, person, virtue, action, phronesis

Úvod

Bežne sa stretávame s postojom, že treba „byť rozumný“ či „správať sa rozumne“. Chce sa tým povedať, že človek nemá robiť hlúposti, má sa vyhnúť zbytočným problémom a ťažkostiam. Má si dávať pozor, aby sa nezaplietol do niečoho zlého alebo nesprávneho. Niekedy sa rozumnosť zasa chápe ako kvantita vedomostí, ktoré človek má, ako ich použiť, aby z nich mal čo najväčší prospech a pre seba získal čo najviac. Pod rozumnosťou alebo rozvážnosťou sa rozumie skôr životný štýl či spôsob správania. Uvedené nekorešponduje s rozvážnosťou ako čnosťou. Čnosť rozvážnosti nadobúda človek, ktorý je rozumný a slobodný; tieto schopnosti správne rozvíja a vďaka nim správne koná, mení a zdokonaľuje svet okolo seba a najmä mení a zdokonaľuje seba. Čnosť

rozvážnosti človekovi napomáha byť dokonalým. Nejde teda len o spôsob správania, ale o spôsob bytia.

Chápanie čnosti rozvážnosti a jej úlohy v živote človeka sa postupne menilo a dopĺňalo. Nedá sa komplexne sledovať celý vývoj v dejinách. Zvolili sme si len niektoré mílniky. Z antiky, kedy sa teória o čnostiach formovala, vyberáme Platóna a sústredíme sa na to, kto ju podľa neho dosahuje, ako ju dosahuje a aké miesto má vo vzťahu k ostatným čnostiam. Následne sa zastavíme pri Aristotelovi, podľa ktorého čnosti má ten, kto rozvíja to, čo je mu vlastné, prirodzené, čo privádza k dokonalosti. Pozrieme sa na to, akú úlohu v tom zohráva rozvážnosť. Z obdobia stredoveku vyberáme Tomáša Akvinského, ktorý problematiku čností tak isto rozvíja v kontexte zdokonaľovania ľudskej prirodzenosti ako Aristoteles, stavia ju na filozofii bytia a nakoľko je aj teológom, dopĺňa ju o kresťanské prvky. V poslednej časti sa sústredíme na oživenie a návrat k tejto čnosti v súčasnosti i to, ako a prečo je dôležitá pre dnešného človeka, nachádzajúceho sa v odlišnej situácii. Uvedomujeme si, že záber je široký a skúmanie obíde viaceré pohľady a problémy spojené s touto otázkou. Keďže ide o čnosť, ktorá je kľúčovou pre integrálny rozvoj človeka, cieľom je podčiarknuť jej základné charakteristiky a poukázať, ako môže v tomto rozvoji byť človekovi nápomocná.

Rozsiahlosť problematiky sa odráža už na úrovni jazyka. Platón používa výraz *sofia*, múdrosť, ale aj *fronésis*, ako neskôr aj Aristoteles, ktorý podobne skúma *fronésis* v celkovom kontexte *areté*, zdatnosti. Antickí autori však tento výraz používali v rôznom význame: ako cieľ, zámer, úmysel, zdravý rozum, úsudok, pýcha či zaslúžená hrdosť, ale aj ako praktická múdrosť či prezieravosť vo vládnutí a dianií.¹ Takže termín sa používal v oblasti usudzovania, morálky i politiky. Termín *fronésis* M. T. Cicero preložil latinským pojmom *prudencia*.² Definuje ju nasledovne: „*Prudentia* je znalosť vecí dobrých, zlých a ani dobrých, ani zlých. Skladá sa z troch častí: pamäti, rozumu a predstavivosti, pričom pamäť je schopnosť, prostredníctvom ktorej sa myseľ rozpomína na to, čo sa už stalo, rozumom poznáva to, čo sa práve deje a vďaka predvídavosti vidí to, čo sa ešte len má stať.”³ Podľa P. Fraňu v Cicerových dielach existuje jediné miesto, kde explicitne uvádza, že výraz *prudencia* je latinským ekvivalentom gréckej *fronésis*, a to *De officiis* I, 43. M. T. Cicero vidí medzi dvoma pojmami len malú významovú súvislosť, preto rozlišuje medzi čnosťou rozumnosti (*fronésis*) a čnosťou rozvážnosti (*prudencia*).⁴ Tento posledný termín prevzala

1 Porov. LIDDELL, H. G. – SCOTT, R.: *Greek-English Lexicon*. Oxford : Clarendon Press 1996.

2 CICERO, M. T.: *De officiis*, I, 6.

3 CICERO, M. T.: *De inventione*, II, 160.

4 Porov. FRAŇO, P.: Termín *prudencia* v spisoch Marca Tullia Cicerona. In: *Filozofia*, roč. 17, 2016, č. 5, s. 402. Cicero je pri prekladaní termínov používaných Platónom a Aristotelom ovplyvnený aj stoickým myslením, pre ktoré neexistoval rozdiel medzi *sofia* a *fronésis*. Výrazom *fronésis* označovali prepojenie teoretickej a praktickej zložky poznania. Cicero sa s uvedeným postojom stoikov síce stotožňuje, ale nájdeme u neho aj vyjadrenia, kedy *sofiu* a *fronésis* rozlišuje. *Sofia/sapientia* predstavuje znalosť vecí božských, *fronésis/prudentia* predstavuje znalosť vecí dobrých, zlých a morálne indiferentných, a vedie k realizácii nejakého činu. *Sapientia* a *prudencia* tvoria komplementárne zložky jednej prvotnej čnosti a tá je základnou podmienkou správneho ľudského konania, avšak *prudencia* získava dôležitejšie po-

potom patristika i scholastika. V slovenských prekladoch nájdeme rôzne výrazy pre označenie tejto čnosti: rozumnosť⁵, rozvážnosť alebo praktická múdrosť. Podobnú rozmanitosť nájdeme aj v českých prekladoch, kde sa *fronésis*, *prudentia*, prekladá ako prezieravosť, ale aj ako rozumnosť⁶. Aristoteles v zhode s Platónom používa *fronésis* na jednej strane ako najvyššiu formu vedenia, ako vedu o nemennom a nadzmyslovom, na druhej strane v *Etike Nikomachovej* už nehovorí o vede, ale o čnosti. Keďže predmetom nášho skúmania je práve etický rozmer, zameraný na prax, na konanie, kde sa spája praktický rozum s vôľou, prikláňame sa k používaniu výrazu rozvážnosť.

1. Antické chápanie rozvážnosti

Za rozvážneho sa považuje človek, ktorý koná správne. Otázne je, kedy človek tak koná a čo všetko je pre správne konanie potrebné. Pred rovnakou otázkou stál aj Platón. V dialógu *Menón* najskôr hľadá definíciu čnosti. Hoci všetci tušia, čo je čnosť, definovať ju nie je ľahké. Platón je ovplyvnený Sokratom, podľa ktorého morálne konanie je vecou vedenia a kto vie, tak aj morálne koná, je zručný v správnom konaní. Čnosť teda zahŕňa vedenie a zručnosť/*techné*.⁷ Na to nadväzuje Platón, pričom predkladá svoju teóriu poznania: človek vtedy vie, čo je čnosť, keď si jeho duša spomenie na ideu čnosti, ktorú pozná zo sveta ideí. Keď ju vidí u ľudí, spozná ju, ak sa rozepamätá na ideu čnosti. Človek nemôže byť čnostným od prirodzenosti, lebo potom by všetci boli čnostní a nemuseli by sa čnostnými stávať, čo sa nezhoduje so skutočnosťou.⁸ Čnosť je teda nejaké vedenie,⁹ lenže v tom prípade sa musí dať naučiť a musia existovať aj učitelia čností, čo opäť nezodpovedá skutočnosti. Platón preto rozširuje obsah pojmu čnosť: čnosť je zároveň rozumnosť/*sófrsyné*, spravodlivosť, odvážnosť, učenívosť, pamäť, veľkomyselnosť.¹⁰ Všetky tieto vlastnosti vedú k čnosti za podmienky, že ich vedie rozvážnosť.¹¹ Tým samotná rozvážnosť získava rozhodujúcu úlohu: má totiž zistiť a poradiť, kedy napr. odvaha bude človekovi na prospech a kedy na škodu.¹² Z vedenia v teoretickom

---

stavenie, lebo sa neobracia do vnútra subjektu, ale von, smerom k ľudskej pospolitosti. Porov. *Tamtiež*, s. 406.

5 J. Špaňár v Platónových dielach grécky výraz *sófrsyné*, latinský ekvivalent *temperantia*, prekladá slovenským výrazom rozumnosť, kým v Aristotelovej *Etike Nikomachovej* rovnakým výrazom prekladá *fronésis*, pre ktorú sa používa latinský výraz *prudentia*.

6 Napr. Cyril Říha v preklade diela AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha : Oikoymenh, 2003.

7 Porov. GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha : Oikoymenh, 2000, s. 121 – 122.

8 Porov. PLATON: *Menón*, 89 b.

9 Porov. *Menón* 87 c.

10 Porov. PLATON: *Menón*, 88 a.

11 Porov. CEPKO, J.: *Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“*. In: *Filosofický časopis*, roč. 65, 2017, č. 5, s. 694 – 496.

12 Porov. PLATON: *Menón*, 88 b.

zmysle sa prechádza na praktickú rovinu: keďže sa *areté* nedá naučiť, preto nie je *epistémé*, prechádza k názoru, že *areté* je *fronésis*.¹³

Platón chcel dospieť k múdrosti, lenže ona je podľa neho niečo definitívne, čo patrí len bohom a žijúci človek ju nemôže dosiahnuť. Môže byť milovníkom múdrosti, preto aj v *Obrane Sokrata* nehovorí o múdrosti ako takej, ale o ľudskej múdrosti.¹⁴ Väčšina ľudí sa k pravej múdrosti nedostane. Múdrost je spolu rozum, ktorý zachytáva ideu prítomnú v človekovi a láska, ktorá chce v človekovi zachytenú ideu spojiť s ideou ako takou.¹⁵ Takejto činnosti sú schopní len filozofi. Len oni majú – a tu už Platón používa výraz *fronésis*. Kľúčovým pre pochopenie je mýtus o jaskyni. Nie všetci ľudia sa totiž dostanú von z jaskyne, aby videli idey, len filozofi. Ostatní „nič nevedia o rozvážnosti a duševnej zdatnosti a žijú iba v ustavičných radovánkach a podobných veciach, pohybujú sa, ako sa zdá, dolu a zasa naspäť k stredu a celý život chodia sem a tam po tejto ceste. No za ňu sa nikdy nepovznesu k opravdivému ‚hore‘, ani sa tam nepozrú, ani sa nikdy nenaplnia skutočným súcnom.“¹⁶ Keďže nikdy nevidia idey, nezískajú ani skutočné znalosti, ani *fronésis*, dokonca je skreslené aj ich vnímanie slastí a strastí. Môžeme sa pýtať, či sa k *fronésis*, ktorá sa získava cestou „až hore“ z jaskyne, dá dospieť výchovou. Keďže podľa Platóna je *fronésis* niečo „božskejšie“¹⁷, než sú ostatné čnosti, tak sa javí skôr ako niečo vrodené. Ale aj ostatné čnosti zohrávajú svoju úlohu, lebo človek si cestu k *fronésis* uvoľní, ak odstráni žiadosti.¹⁸ Výchovou preto musí prejsť. Hoci je teda *fronésis* vrodená, je potrebná výchova, ktorá ju premieňa z neužitečnej na užitočnú.¹⁹ Pre filozofov je kľúčová, lebo im nestačia kardinálne čnosti: *sofia*, *andreia*, *sófosyné* a *dikaiosyné*²⁰, potrebujú aj *fronésis*, lebo ona umožňuje, aby správne rozhodovali. Je však otázne, či *fronésis* patrí ku kardinálnym čnostiam. B. Urblíková poukazuje, že Sokrates pri hľadaní spravodlivosti v štáte v istom okamihu vymieňa *sofiu* za *fronésis*. Vysvetlenie nie je jednoznačné, lebo podľa niektorých autorov Platón tieto výrazy používa ako synonymá a zamieňa ich, podľa iných ich odlišuje a *fronésis* nadraduje nad *sofiu*.²¹ Druhá možnosť sa zdá byť pravdivejšia, čo potvrdzuje aj Platón: „Zdá sa, že ostatné čnosti, zvyčajne označované ako čnosti duše, sú príbuzné telesným vlastnostiam, lebo na začiatku skutočne nie sú v duši, až neskoršie

13 Porov. CEPKO, J.: *Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“*, s. 700.

14 Porov. PLATÓN: *Obrana Sokrata*, 20 d-e.

15 Porov. NEMEC, R.: *Láska ako téma v perspektíve gréckej a kresťanskej morálky*. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 19 – 20.

16 PLATÓN: *Štát*, 586 a.

17 Porov. PLATÓN: *Štát*, 518 e.

18 „Ako je to však so žiadosťou presahujúcou túto mieru a zameriavajúcou sa na jemnejšie jedlá, ako sú tieto, ktorej väčšinu ľudí môžeme odvyknúť od mladosti prísnu disciplínou a dobrou výchovou, ktorá škodí telu, ale aj duši pri výchove k múdrosti/*fronésis* a rozumnosti/*sófosyné*.“ PLATÓN: *Štát*, 559 b.

19 Porov. PLATÓN: *Štát*, 519 c-d, ale aj URBLÍKOVÁ, B.: *Fronésis v kontexte Platónovej Ústavy*. In: *Ostium*, roč. 13, 2017, č. 1. Dostupné on-line <http://ostium.sk/language/sk/fronesis-v-kontexte-platonovej-ustavy/>

20 Porov. PLATÓN, *Štát*, 427 e.

21 Porov. URBLÍKOVÁ, B.: *Fronésis v kontexte Platónovej Ústavy*. Podobne si všíma aj J. Cepko, že Platón v dialógu *Menón* nezamieňa pojmy priebežne v celom texte, čo by robil, ak by ich používal ako synonymá, ale ich používa v jasne ohraničených pasážach. Porov. CEPKO, J.: *Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“*, s. 694 – 696.

sa do nej vštepiu zvykom a cvičením, kým čnosť rozumného myslenia zrejme prináleží čomusi božskejšiemu, čo nikdy nestráca svoje schopnosti.“²² Človek teda k čnosti inklinuje od prirodzenosti, dopracúva sa k nej učením a upevňuje sa v nej cvičením,²³ askézou. Mravná tradícia sa nezakladá ani tak na vyučovaní a učení, ale skôr na vzoroch a nasledovaní. Ani Sokrates nebol učiteľom *areté*, ale svojím príkladom vyzýval k nasledovaniu.²⁴ Potom *sofía*, *andreia*, *sófrosyné* a *dikaiosyné* sú kardinálne čnosti prítomné v duši každého človeka, hoci v odlišnej miere. *Fronésis* je vlastná len filozofom, lebo oni sa bez nej nemôžu správne rozhodnúť, preto je korunou týchto čností.²⁵ Gadamer vidí, že všetky štyri kardinálne čnosti nakoniec takmer splyývajú jedna s druhou a s vedením, ktorým sú. Podľa neho Platón chce ukázať, že staré normy tradičných *aretai*, upevnené na novom základe, sa samy stali niečím iným, nakoľko sa od nich požaduje vydávanie počtu z „byť dobrým“ a nakoľko už nestačí samotná voľba príkladu a jeho nasledovania. Všetky čnosti spolu sú *fronésis*.²⁶

Je to to najväčšie, čo človek dokáže, preto práve filozofom zveruje aj spravovanie štátu.²⁷ Oni dokážu správne viesť všetkých obyvateľov štátu, a takýto štát bude spravodlivý.

Podobná štruktúra, aká je v štáte, je podľa Platóna aj v duši jednotlivca. Rozumová časť duše má vládnuť a starať sa o celú dušu,²⁸ vtedy aj nižšie časti duše budú človekovi prospešné, lebo budú správne usmerňované. Dôvod, prečo má rozumová časť duše vládnuce postavenie je rovnaký, ako v usporiadaní štátu. Rozumová časť duše má vedenie/*epistéme*, teda je schopná rozpoznať idey a vystupovať k nim. Týmto prospieva aj žiadostivej a vznetlivej časti duše.²⁹

Aristoteles sa rozvážnosťou zaoberá jednak v *Etike Eudemovej*, vo *Velkej etike*, my však budeme sledovať tretiu *Etiku Nikomachovu*. Pre jej pochopenie je nevyhnutné priblížiť si celý kontext. Aristoteles vychádza z cieľa človeka a tým je šťastie. Človek bude šťastný, ak bude vlastniť najvyššie dobro, ktoré nechce pre nejaký účel, ale pre dobro samotné, a tým je podľa neho blaženosť. Človek ju získa tým, že bude rozvíjať to, čo je pre neho prirodzené. Existujú dva rôzne pramene šťastia: jedným je kontemplácia a druhým je život spoločný všetkým ľuďom. Dosiahnutie šťastia spočíva v uskutočnení niečoho pre človeka špecifického. Prirodzeným pre človeka je život, ale ten má spoločný s rastlinami a všetkým živým; prirodzeným je aj cítenie či vnímanie, ale to má človek spoločné so živočíchmi. Činnosť vlastná jedine ľudskej duši je rozumová činnosť. Šťastie človeka teda spočíva v tom, aby bol v tejto schopnosti výnimočný a to sa dosahuje prostredníctvom čnosti.³⁰

22 PLATON: *Štát*, 518 e.

23 Porov. CEPKO, J.: *Fronésis* v Platónovom dialógu „Menón“, s. 703.

24 Porov. GADAMER, H. G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha : Oikoymenh, 1994, s. 33.

25 Porov. URBLÍKOVÁ, B.: *Fronésis* v kontexte Platónovej Ústavy.

26 Porov. GADAMER, H. G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*, s. 45.

27 Porov. PLATON: *Štát*, 473 d.

28 Porov. PLATON: *Štát*, 441 e.

29 Porov. PLATON: *Štát*, 442 c.

30 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, I, 1097 a – 1098 a.

Aristoteles rozlišuje tri časti duše: vegetatívnu, senzitívnu a rozumovú. Nedá sa hovoriť o čnostiach, ktoré by rozvíjali vegetatívnu dušu. Dá sa hovoriť o čnostiach rozvíjajúcich senzitívnu dušu, ktorú síce má človek spoločnú so živočíchmi, ale ovplyvňuje ju rozumová duša. Pre senzitívnu dušu sú vlastné etické čnosti, alebo inak čnosti charakteru, pre racionálnu dušu sú vlastné dianoetické čnosti, alebo inak rozumové čnosti. Etické čnosti Aristoteles rozoberá v druhej až piatej knihe *Etiky Nikomachovej*. Človek ich získava zvykom alebo výchovou. Spočívajú v strede medzi dvoma krajnosťami. Stred, ktorý je stredom vzhľadom k nám i vzhľadom k veci však určuje rozum.³¹

Rozumová časť duše má poznávaciu schopnosť, prostredníctvom ktorej pozná to, čo nezávisí od nás a čo nemôže byť inak, než je, a usudzovaciu schopnosť, prostredníctvom ktorej pozná to, čo môže byť inak a čo človek môže zmeniť a týka sa praktického života.³² Každéj schopnosti prislúcha špecifická čnosť: „jestvuje päť základných spôsobov, ktorými sa duša dostáva k poznaniu pravdy prisviedčaním alebo popieraním, a to umenie, vedenie, rozvážnosť, (filozofická) múdrosť a (intuitívne) pochopenie.“³³ Čnosti poznávacej zložky duše sú vedenie, teda určitá schopnosť dokazovania, (intuitívne) pochopenie ako schopnosť poznať princípy a (filozofická) múdrosť, ktorá zahŕňa dve predchádzajúce.³⁴ Čnosti usudzovacej zložky duše sú umenie a rozvážnosť.

Rozvážnosť pre Aristotela nie je to isté, čo umenie, nakoľko rozvážnosť sa zameriava na konanie, kým umenie sa zameriava na vytváranie.³⁵ Z tohto dôvodu sa rozlišuje medzi *robením*, kedy výsledok činnosti je odlíšený od jej autora a medzi *konaním*, kedy činnosť sa týka samotného konajúceho. Preto pre Aristotela „rozvážnosť je neklamný duševný stav rozumného konania vo veciach, ktoré sú pre človeka dobré a zlé“.³⁶

Úlohou rozvážnosti je usmerniť etické čnosti, ktoré sú bez nej akoby „slepé“. Je preto zaujímavé, že Aristoteles spája rozvážnosť s miernosťou, resp. striedmosťou, a to z dôvodu, že miernosť pochádza z definície samotnej rozvážnosti: „Preto tiež dávame to meno striedmosti (*sófrosynē*), lebo chráni rozvážnosť (*sódzei fronésin*)“³⁷, čím dáva do vzťahu etickú a dianoetickú čnosť: človek, ktorý je striedmy a nepodlieha žiadostivosti, dokáže správne usudzovať o tom, čo má robiť. Ak nižšie zložky duše nie sú usporiadané etickými čnosťami, človek nie je schopný správne uvažovať. A okrem toho aj samotné žiadostivosti by bez usmernenia rozumu boli v konečnom dôsledku neľudské, nakoľko by znemožnili používanie rozumu, čo je špecifickým rozdielom, odlišujúcim človeka od živočíchov. Podobne neľudské by bolo aj totálne odmietanie potešení vyplývajúcich zo žiadostivosti. Len mierny človek, ktorý usmerňuje svoje

31 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, II, 1107 a.

32 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1139 a.

33 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1139 b.

34 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1139 a.

35 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1140 a.

36 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1140 b.

37 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1140 b.

žiadosti, je schopný správne používať rozum, resp. správne posúdiť, čo treba v danej situácii robiť, aby dosiahol konečný cieľ, aby bol šťastný.

Rozvážnosť pomáha rozhodnúť, aké konanie je v ktorej situácii potrebné, i to, aké prostriedky sú potrebné, aby človek dosiahol správny cieľ.³⁸ Dosahovanie správnych cieľov zdokonaľujú mravné čnosti.³⁹ Čnosť rozvážnosti je prítomná len vtedy, keď sa zmyslová časť duše riadi rozumovou.⁴⁰ Čnosť rozvážnosti chápe ako schopnosť dobre rozhodovať o najlepších prostriedkoch, ktoré človeka privedú k správne mu cieľu. Spomedzi možných prostriedkov hľadá ten, ktorý má k dispozícii a je pre neho vhodný, aby ho priviedol k uskutočneniu žiadaného cieľa. Rozvážnosť sa týka konkrétneho konania, jednotlivých činností a tie závisia od jednotlivca, či ich uskutoční alebo nie. Neznamená, že pri tom nevyhnutne musí poznať aj všeobecné princípy, byť múdrom.

Rozvážnosť tak plní určitú funkciu mediátora: hoci je dianoetickou čnosťou, teda teoretickou, zameranou na „všeobecné“, je zároveň spojená s praktickým, s „čiastočným“, čo umožňuje správne voľiť. Aristoteles ponúka príklad sylogizmu, ktorý pomáha lepšie pochopiť, čo myslí. „Ak totiž niekto (celkom všeobecne) vie, že ľahké mäso je dobre stráviteľné a zdravé, ale nevie, ktoré mäso je ľahké, neprospeje svojmu zdraviu. Kto však vie, že mäso z hydiny je ľahké, skôr prospeje svojmu zdraviu.“⁴¹ Rozvážnosť pomáha človekovi správne konať v konkrétnych situáciách a tým, že usmerňuje etické čnosti, aby sa správne rozvíjali a tým spätne pozitívne ovplyvňovali dianoetické čnosti, umožňuje morálnu integritu človeka.

Dospeli sme k určitej definícii rozvážnosti: „oblasťou rozvážnosti sú ľudské veci a tie, kde možno uvažovať. Za hlavný výkon rozvážneho muža totiž pokladáme to, že dobre uvažuje (...), kto rozvážnym usudzovaním vie nájsť pre človeka to najlepšie z prakticky dosiahnuteľných dobier. Predmetom rozvážnosti nie je iba všeobecné, treba poznať aj jednotlivé prípady; lebo predmetom rozvážnosti je konanie a konanie sa týka jednotlivých prípadov.“⁴² Činnosť bude vtedy vedená správnou voľbou prostriedkov, ak sa pravda spojí so správnou túžbou cieľa.

Rozvážnosť treba odlíšiť nielen od umenia, ale aj od múdrosti, ktorá sa nachádza na vrchole čností, nakoľko jej predmetom nie je ani človek, ani jeho správanie a ciele, ale „božské“ veci, teda princípy všetkých vecí. „Múdrosť je najdokonalejšia forma poznania. Múdry človek má teda vedieť nielen veci vyplývajúce z východiskových princíпов, ale má mať pravdivé poznanie aj o týchto najvyšších princíпов. A tak (filozofická) múdrosť bude spojením pochopenia a vedenia, a ako vedenie o najdôstojnejších a najvznešenejších veciach, bude akoby hlavou všetkých vied.“⁴³ Múdrosť vedie ku kontempla-

38 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1144 a.

39 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, II, 1103 a.

40 Porov. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1144 b.

41 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1141 b.

42 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1141 b.

43 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1141 a. Múdrosti sa Aristoteles venuje najmä v 7.-9. kapitole X. knihy.

tívnemu životu, čím sa človek podobá bohu. Dá sa povedať, že tak, ako sú hierarchicky usporiadané časti duše, podobne sú hierarchicky usporiadané aj čnosti. Múdrost je na vrchole, ale ona v sebe zahŕňa všetky ostatné čnosti. Preto sa nedá hovoriť len o kontemplácii, lebo zahŕňa v sebe aj konanie. Inými slovami, samotné teoretické poznanie o morálnych princípoch je menej, než poznanie i konanie spolu.

Tu je možné vidieť aj rozdiel medzi Platónom a Aristotelom v oblasti politiky. Platón zveroval politiku do rúk filozofov, ktorí mali vynikať múdrosťou, schopnosťou vystupovať až k ideám, kým pre Aristotela je politika, podobne ako rozvážnosť, obrátená k ľudským veciam.⁴⁴ Na čele polis teda nemusí byť mudrc, stačí, ak ju bude viesť rozvážny človek, ktorý pozná konkrétne situácie, má životnú skúsenosť. Preto, aby bol človek čnostný, nestačí byť len orientovaný na dobro, ale treba ho vedieť uskutočňovať, hľadať správne prostriedky, ako ho dosiahnuť.

2. Tomáš Akvinský a kresťanské chápanie čnosti rozvážnosti

Tomáš Akvinský v mnohom nadväzuje na Aristotela, netreba však zabúdať, že otázky čnosti a čnostného života Tomáš rozoberá v kontexte morálneho konania veriaceho človeka, preto je zrejmé, že v jeho chápaní tejto čnosti sú i odlišnosti.⁴⁵ Pre Tomáša je rozvážnosť najpotrebnejšia čnosť pre ľudský život, lebo nielen „rodí“ ostatné morálne čnosti,⁴⁶ ale zároveň spolu s nimi umožňuje najvyšší výraz toho, čo človek môže byť.⁴⁷ Čnostný človek je dokonalý. Dokonalosť sa chápe ako kompletnosť, aktuálnosť, účel, konečný stav prirodzeného stavu. To má Tomáš spoločné s Aristotelom. „Každá schopnosť je najdokonalejšou vtedy, keď dosiahne čnosť jej vlastnú, čiže primeranú jej prirodzenosti.“⁴⁸ Získava sa morálne dobrým konaním. Tomáš preto venuje morálke celú druhú časť *Teologickej sumy*⁴⁹ Predchádza jej časť o Bohu, na obraz ktorého je človek stvorený. Ak sa pozná originál, potom sa môže venovať jeho obrazu: človekovi a tomu, aký má byť. Od toho sa potom odvíja, čo

44 Zameranie duše na svet ideí má svoje dôsledky aj pre rozdielne chápanie umenia a estetiky u Platóna a Aristotela. K uvedenému pozri JENÍK, L.: Na ceste k poznaniu seba samého II. Od témy ľudskej prirodzenosti v antických drámach k niektorým problémom Platónovej filozofie umenia. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 37 – 62.

45 Napríklad k otázkam o čnosti ako takej pridáva otázku o dare rady i ďalšie otázky týkajúce sa hriechov proti rozvážnosti.

46 Porov. PIEPER, J.: *La luce delle viertù*. Alla ricerca dell'immagine cristiana dell'uomo. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1999, s. 17.

47 Porov. AKVINSKÝ, T.: *De virtutibus*, I, 9.

48 BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika čnosti podľa Tomáša Akvinského*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, s. 53.

49 Konkrétne čnosti rozvážnosti venuje otázky II-II, 47 – 56.

má robiť, resp. ako má konať. A správne konanie prinesie človekovi šťastie. Správne konanie pritom vyjadruje nasledujúca štruktúra: dobro, ktoré má človek uskutočniť, predpokladá pravdu a pravda predpokladá bytie. Preto uskutočnenie dobra predpokladá poznanie skutočnosti.⁵⁰ Lenže aj poznané dobro treba uskutočniť správne. A to je úlohou rozvážnosti: správne si zvoliť prostriedky pre získanie cieľa.⁵¹ Cieľom je absolútne dobro, pre ktoré je vo svojej prirodzenosti bytostne otvorený. Ostatné dobrá, nakoľko sú nedokonalé, si žiada ako to, čo človeka priblíži k dokonalému, absolútnemu dobru.⁵² Túto otvorenosť si nemusí aktuálne uvedomovať, ale ak hľadá posledný cieľ v nedokonalom, konečnom dobre, tak nie je šťastný. Cieľom človeka je absolútne dobro, to si nevyberá; vybrať si môže len prostriedky pre získanie tohto dobra a v tom zohráva dôležitú úlohu čnosť rozvážnosti.

Ako Aristoteles rozlišuje dve skupiny čností: rozum zdokonaľujú čnosti intelektuálne a žiadostivosť zdokonaľujú čnosti mravné. Medzi intelektuálne čnosti patrí múdrosť, rada a porozumenie⁵³ a zručnosť⁵⁴. Mravnými čnosťami sú rozvážnosť, odvaha, spravodlivosť a miernosť.⁵⁵ Podľa K. Pavlovkina by sa mohlo zdať, že zásluhu pri dosahovaní intelektuálnych čností má rozum a pri dosahovaní mravných čností má vôľa. No pre dobré konanie je nevyhnutné rozvinutie oboch druhov čností, takže sa nedajú od seba oddeľovať.⁵⁶ Hoci Tomáš rozvážnosť zaraďuje k morálnym čnostiam, ona skôr obe tieto skupiny čností spája, čo je tiež spoločné s Aristotelom. Esenciou je rozumovou čnosťou, ale materiou je morálnou čnosťou.⁵⁷ Rozumu pomáha identifikovať všeobecné zákony, či ľudské zákony ako nariadenia vedúce k dosiahnutiu dobra. Rozvážny človek je ten, kto nielen vie, čo je dobré, ale spoznané dobro aj uskutoční. To si vyžaduje, aby poznal všeobecný zákon konania, normu, zároveň aj konkrétnu situáciu, v ktorej treba danú normu použiť, zrealizovať. Všetky konkrétne rozhodnutia sú ovplyvnené všeobecným princípom: „dobro je nutné konať a oň sa usilovať a zla sa treba vyvarovať“⁵⁸ a ten je obsahom *synderesis*. Ona hýbe rozvážnosťou.⁵⁹ Úlohou praktického rozumu je aplikovať tento princíp na konkrétne okolnosti a podmienky a priviesť k správnej voľbe. Podľa A. Blaščíkovej tieto princípy vystupujú ako premisy a konkrétne okolnosti danej situácie sprostredkované zmyslovou skúsenosťou, pamäťou a predstavivosťou ako stredný člen, čo umožňuje rozvážnosti správne usudzovať.⁶⁰

50 Porov. PIEPER, J.: *La luce delle virtù*, s. 17.

51 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 57, 5.

52 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 1, 6.

53 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 57, 2.

54 AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 57, 4, ad5.

55 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 61.

56 Porov. PAVLOVKIN, K.: K otázke rozlíšenia intelektuálnych a mravných čností u Aristotela a Tomáša Akvinského a ich význam pre súčasnosť. In: *Filozofia*, roč. 74, 2019, č. 3, s. 188.

57 Porov. AKVINSKÝ, T.: *De virt.*, 1, 12, ad 14; *Summa Theol.*, II-II, 47, 4.

58 AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 94, 2.

59 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 47, 6, ad 3.

60 Porov. BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika čností podľa Tomáša Akvinského*, s. 88.

Keď sa spojí *synderesis* s rozvážnosťou, dostávame sa podľa J. Piepera k svedomiu, či presnejšie dokonca k „situačnému svedomiu“. Výrok *synderesis* je „predpokladom a základom konkrétnych rozhodnutí ‚situačného svedomia‘. Až v týchto rozhodnutiach dochádza k vlastnej realizácii *synderesis*.“⁶¹

Tomáš rozlišuje *synderesis* a rozvážnosť.⁶² Hoci postupujú podobne, podstatou sa líšia. Pravda skutku spoznaná vo svedomí totiž nemusí byť chcená a následne uskutočnená. Kým sa dobro nestane predmetom snaživosti, všeobecné princípy nie sú v plnom zmysle princípmi morálnymi alebo praktickými. Na to, aby sa nimi stali, musí byť snaživosť zdokonalená morálnymi čnosťami a musí rásť aj čnosť praktického rozumu, teda rozvážnosť. „Čnosť rozvážnosti síce človeka uschopňuje k nasledovaniu úsudku svedomia, ale výsledné slovo má slobodné rozhodnutie. Vôľa sa k poznanému a želanému cieľu nakloní prostredníctvom aktu voľby, v ktorom zdokonalená morálnymi čnosťami vydáva súhlas s prostriedkami navrhnutými rozumom, zdokonaleným čnosťou rozvážnosti.“⁶³

Úlohou rozvážnosti je teda prepojiť poznanie prvých princíпов s poznaním konkrétnej situácie a okolností a umožniť vôli správne sa rozhodnúť a zvoliť, čo v danej situácii treba urobiť. Prirodzene to robí každý človek, ale ak to robí bez námahy a ľahko, prirodzená schopnosť je zdokonalená čnosťou rozvážnosti, alebo ako to výstižne formuluje J. Pieper, praktický rozum je dovŕšený rozvážnosťou.⁶⁴ Rozvážnosť nestanovuje cieľ, lebo tým je dobro, ktoré pozná prirodzený rozum, ale rozvážnosť sa týka len voľby prostriedkov, ktoré k poznanému cieľu vedú.⁶⁵

Tomáš sa venuje aj jednotlivým častiam rozvážnosti. Rozoznáva osem častí, z ktorých päť patrí rozvážnosti, nakoľko zdokonaľuje poznávaciu schopnosť, a ide o pamäť, rozum, intelekt, učiteľnosť, bystrosť, ďalšie tri patria rozvážnosti, nakoľko rozkazuje, a ide o prozreteľnosť, obozretnosť a ostražitosť. Pamäť je dôležitá, lebo rozvážny človek si nechá poradiť od starších, od skúsenejších. Tým sa obracia na minulosť. Človek sa však rozhoduje v prítomnosti a je potrebné poznanie situácie, ku ktorému sa dostáva učením, čím sa prichádza k učiteľnosti, alebo vlastným skúmaním a tým sa získava schopnosť správne súdiť i usudzovať; preto časťou čnosti rozvážnosti je rozum a intelekt. Týmto rozlíšením chce Tomáš podčiarknuť, že konať rozvážne neznamená konať zmyslovo, automaticky. Každé rozvážne konanie si vyžaduje poznanie aktuálnej situácie.⁶⁶ Ďalej je to prozreteľnosť, teda schopnosť vidieť vpred, posúdiť. Rozvážny človek pri realizovaní svojho cieľa musí vedieť predvídať, aj na základe skúseností, čo sa stane, ak sa rozhodne určitým spôsobom. Potvrdzuje

61 PIEPER, J.: *Ctnosti*, s. 14.

62 Porov. AKVINSKÝ, T.: *De Virt.*, 6, ad 1.

63 BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika ctnosti podľa Tomáša Akvinského*, s. 89.

64 Porov. PIEPER, J.: *Ctnosti*. Praha : Česká křesťanská akademie, 2000, s. 14.

65 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 47, 6.

66 Porov. BLAŠČÍKOVÁ, A.: Priebeh a povaha praktického uvažovania podľa Tomáša Akvinského. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 3 – 4, s. 16.

tak, že človek je slobodný, aký spôsob dosiahnutia cieľa si zvolí.⁶⁷ Okrem toho je časťou rozvážnosti aj obozretnosť, teda poznanie okolností, v ktorých sa človek rozhoduje, ako bude konať. Lebo tá istá vec môže byť v jednej situácii dobrým prostriedkom privádzajúcim k cieľu a za iných okolností však zlým prostriedkom, odvádžajúcim od cieľa.⁶⁸ Keďže sa človek pri rozhodovaní stretáva s tým, že nie je jasne rozlíšené dobro od zla, je potrebná ostražitosť i bystrosť, aby vedel správne rozlišovať a potom sa aj správne rozhodnúť.⁶⁹ Všetky uvedené časti sú súčasťou čnosti rozvážnosti. Znamená to, že kto je rozvážny, je aj predvídavý, bystrý, ostražitý, atď.

Treba poznamenať ešte dve veci. Ako Aristoteles rozlišoval umenie a rozumnosť, robenie a konanie, podobne rozlišuje aj Tomáš. Robenie vedie k vytvoreniu niečoho iného od seba, kým konanie smeruje k človeku. V čnosti rozvážnosti sa „uzatvára kruh činného života k vlastnému dovŕšeniu: na základe skúsenosti o skutočnosti človek pôsobí na skutočnosť, a uskutočňuje tak v rozhodnutí a čine sám seba“.⁷⁰ Vďaka konaniu sa mení samotný človek, svoje schopnosti privádza do dokonalejšieho stavu, k čomu mu prichádzajú na pomoc – ak ide o veriaceho človeka – aj milosti, konkrétne v tomto prípade je to dar rady.⁷¹ S jeho pomocou človek dokáže uskutočniť rozumný výber. Radíť síce môže každý rozumný človek, ale závisí, či niekto radí iba na základe prirodzeného rozumu a ľudskej skúsenosti, alebo má tento dar a koná pod vplyvom Ducha Svätého. Dar rady sa vzťahuje na skutok a na výber. Rozvážnosť je týmto darom posilňovaná kvalitatívne. „Dar rady zodpovedá rozvážnosti tým, že ju podporuje a dovršuje“; „duch človeka sa práve tým, že od Ducha Svätého prijíma smer, stáva mocným a dokáže udávať smer sebe a iným.“⁷²

Možnosť meniť sa a zdokonaľovať sa správnym konaním podčiarkuje, že ľudské bytie je dynamické, dynamické sú jeho schopnosti, ale aj to, že každý človek vždy koná v inej situácii. Výraz „situačné svedomie“ je preto v istom zmysle výstižný. Skutok v konkrétnej situácii a konkrétneho človeka sa nedá posudzovať podľa nejakých „tabuliek“. Z tohto dôvodu J. Pieper kritizuje kauzistiku, lebo nedokáže brať do úvahy aktuálny stav jednotlivca a prehliada sa to podstatné na morálnom živote: že človek má konať tak, aby dosiahol dokonalosť.⁷³ Hoci by okolnosti i predmet konania boli totožné, nikdy nie je totožný vnútorný stav

67 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 49, 6. Možno vidieť podčiarknutie, že rozvážnosť naraz zahŕňa v sebe pohľad do minulosti, prítomnosť i budúcnosť, čo veľmi dobre zobrazil napr. Tizian v *Alegórii rozvážnosti*. Na obraze figurujú tri mužské tváre – starca, dospelého človeka a mladíka – ktoré predstavujú tri obdobia života: minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Pod každou tvárou sú zobrazené zvieratá, vlk s hlavou obrátenou do minulosti, lev zobrazený spredu a pes hľadiaci vpred. Nad zobrazením je nápis: „Zo skúsenosti z minulosti koná prítomnosť rozvážne, aby nepokazila budúce skutky.“

68 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 49,7.

69 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 49,8.

70 PIEPER, J.: *Ctnosti*, s. 21.

71 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 52.

72 AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 52, 2; II-II, 52, 2, ad 3.

73 Porov. PIEPER, J.: *Ctnosti*, s. 23 a nasl.

dvoch ľudí. Každý z nich sa svojim konaním robí odlišným od toho druhého, každý je na osobnej rovine aktualizácie svojich možností.⁷⁴

Rozvážnosť má ďalej za úlohu zvoliť správny spôsob ako konať. Riadi ľudské konanie a nemá iný predmet, ako napr. miernosť usmerňuje žiadostivosť. Z toho na jednej strane vyplýva, že ak je ľudské konanie rozvážne, jeho výsledkom je „to, čo má byť“ a „také, aké má byť“. Rozvážny človek svojim konaním dáva správnu formu tomu, čo má byť, uskutočňuje to, čo má byť. Správne konajúci človek sa tak stáva tvorcom nielen seba, ako sme videli vyššie, ale aj tvorcom sveta okolo seba, a oboje v zmysle, „ako má byť“. Na druhej strane z toho vyplýva, že čnosť rozvážnosti má základnú a nenahraditeľnú úlohu pomôcť nájsť ostatným čnostiam „správny prostriedok“, ktorý celého človeka privedie k cieľu, k dobru. Rozvážnosť umožňuje, aby každá čnosť našla správnu mieru: určuje, aký skutok treba uskutočniť, čím sa vyhne nedostatku alebo nadbytku. Každá čnosť sleduje vlastný cieľ, ale rozvážnosť určuje prostriedok alebo primeraný spôsob, ako ho dosiahnuť.⁷⁵ Preto sa hovorí, že „každá čnosť musí byť rozvážna“⁷⁶ alebo že rozvážnosť pôsobí v každej čnosti. Rozvážnosť teda radí vo veciach, ktoré sa týkajú celého človeka, jeho duchovnosti i telesnosti, i celého ľudského života. Preto za skutočne rozvážneho môžeme označiť toho človeka, ktorý dobre súdi o všetkých veciach týkajúcich sa života⁷⁷, len ten človek je dobrý. Človek potrebuje čnosť rozvážnosti nevyhnutne, lebo je predpokladom jeho vnútornej integrity.

3. Návrat k praktickej múdrosti v súčasnosti

Hoci v stredoveku čnosti mali svoje miesto nielen vo filozofii a v teológii, ale aj v umení, v novoveku akoby vyšli z módy, a to najmä čnosť rozvážnosti. P. Aubenque poznamenáva, že v osvietenstve rozvážnosť bola považovaná dokonca za „hlúpu čnosť“.⁷⁸ Dôvod vidí v tom, že jej chápanie je zviazané s určitými náhľadmi na svet, a preto je spojené aj s ich úpadkom. Existuje pre to viacero dôvodov. Postupne sa morálka zmenila za moralizmus, ktorý oddelil bytie a povinnosť. Čoraz viac sa kladie dôraz na povinnosť a zabúda sa, že dobro je dobrom vtedy, ak súhlasí so skutočnosťou a od nej sa odvíja povinnosť. Moralizmus naopak hovorí, že dobro je povinné, lebo je povinné. Tým sa jednak vytratil dôvod, prečo by sa človek mal usilovať rozvíjať schopnosti,

74 Porov. AKVINSKÝ, T.: *De virt.* 6.

75 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, II-II, 47, 6 – 7.

76 Porov. AKVINSKÝ, T.: *De Ver.*, 14, 6. VIVODA, M.: Etika: skúsenosť a cnosti. In: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby*. ed. Włosiński, M.: Włocławek : Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011, s. 223 – 232.

77 Porov. AKVINSKÝ, T.: *Summa Theol.*, I-II, 57, 4, ad 3.

78 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*, s. 8.

nadobúdať čnosti a dosahovať dokonalosť. Čnosti sa stávajú nezmyselnými. Narastajú však aj ťažkosti, ako vysvetliť morálnu povinnosť konať istým spôsobom, a nie iným. Ďalej spomeňme napr. nominalizmus Viliama Occhama, ktorý tým, že oddelil rozum a vôľu, oddelil teóriu od praxe, vďaka čomu čnosť rozvážnosti mala len sprostredkovať prepojenie medzi dvoma oblasťami. Vážny zásah dostala od I. Kanta, ktorý ju chápe ako schopnosť vybrať si prostriedky pre vlastný blahobyť. Podľa neho je heteronómna, teda závisí od cieľa, ktorý je pre vôľu vonkajší, čím sa dostáva mimo morálnu oblasť a patrí medzi hypotetické imperatívy.⁷⁹ Rozvážnosť teda poskytuje len technicko-praktické predpisy, ktoré určia, aké prostriedky treba prijať, aby sa dosiahol určitý cieľ. Tieto však neberú do úvahy morálny poriadok. Z tohto dôvodu sa nedá ani tak hovoriť o premenách v chápaní rozvážnosti v súčasnosti, ale len o návrate k tejto čnosti a o snahe vyzdvihnúť jej dôležitosť pre súčasného človeka, nachádzajúceho sa v iných situáciách, boriaceho sa s odlišnými problémami, než ľudia v antike či stredoveku.

K súčasným autorom, ktorí sa vracajú k antickej filozofii a vidia jej potrebu pre súčasnosť, patrí P. Aubenque.⁸⁰ Všimol si rozdiel kontextu, v ktorom Aristoteles používa termín *fronésis*. V dielach *Metafyzika*, *O nebi*, *Fyzika*, *Topiky* ho používa v zhode s Platónom ako najvyššiu formu vedenia, ako vedu o nemennom a nadzmyslovom, v *Etike Nikomachovej* už nejde o vedu, ale o čnosť.⁸¹ Je to síce dianoetická čnosť, týkajúca sa vyššej časti duše, ale už nie je tou najvyššou formou vedenia, ale označuje „čnosť onej usudzovacej či mieniacej časti duše“.⁸²

Človek totiž žije vo svete, ktorý je náhodilý, čo mu umožňuje konať. Na druhej strane je božský svet a preň je typické, že je nutný a harmonický, usporiadaný. Keďže tento božský svet je dokonalý, vylučuje sa v ňom zmena. Takýto svet sa môže stať predmetom kontemplácie a vedenia, nie však rozvážnosti. Tu Aubenque podčiarkuje rozdiel medzi Platónom a Aristotelom. Podľa Platóna *fronésis* stúpala až k ideám, k nevyhnutnému, k transcendentnému, kým Aristoteles sa pohybuje v oblasti skúsenosti, náhodilosti a jednotlivosti. Človek žije vo svete, ktorý Aristoteles nazýva sublunárny. V ňom je určitá pravidelnosť, nie však taká, ako v nebeskom božskom svete. Pre chápanie tohto sublunárneho sveta je preto príznačná práve *fronésis*, nie *epistéme*.⁸³ Človek v tomto náhodilom svete zvažuje, čo je pre neho lepšie, ako sa stane šťastnejším, ktoré dobro a ako uskutočnené ho privedie ku šťastiu. Boha sa

79 Porov. KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004, s. 70.

80 Medzi ďalších autorov, ktorí sa venujú návratu k antickej etike patria napríklad H. Jonas, H. G. Gadamer, J. Ritter, G. Anscombová, H. Arendtová, A. MacIntyre, G. Reale, E. Berti, aby sme spomenuli aspoň niektorých.

81 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, 15 – 16.

82 AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 16.

83 „Rozumnosť sa pohybuje v oblasti náhodilého, t. j. v oblasti toho, čo môže byť aj inak, ako je. Práve tým sa dokonca rozumnosť najzreteľnejšie odlišuje od múdrosti, ktorá sa ako veda zaoberá tým, čo je nutné.“ AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 79 – 80.

netýka zvažovanie, on si nevyberá, preto jemu je vlastná múdrosť. Rozvážnosť je vlastná len ľuďom, ktorí musia zvažovať, čo je v ich moci urobiť a čo nie.⁸⁴

Aristoteles na rozdiel od Platóna chápe *fronésis* v širšom kontexte. Inšpiroval sa medzi iným aj od lekárov. Koniec koncov, aj jeho otec bol lekár a chcel, aby ním bol aj Aristoteles, takže táto oblasť mu nebola cudzia. Pre lekárov totiž *fronésis* nebola len schopnosť myslieť, ale schopnosť myslieť zdravo, byť pánom svojho ducha a svojich zmyslov⁸⁵ a zdravé myslenie podľa vtedajšieho chápania medzi iným spôsoboval aj obeh vzduchu v žilách a stav mozgu. *Fronésis* môže byť narušená či zničená chorobou, spánkom, zlým trávením či opitostou.⁸⁶ Z hľadiska takéhoto ponímania správne fungovanie *fronésis* záviselo od správneho fungovania organizmu a ten zasa od životosprávy. Podľa Aubenqueho možno aj v tomto kontexte je treba skúmať prepojenie medzi rozvážnosťou a miernosťou⁸⁷, ktoré sme uviedli vyššie.

Ďalšou charakteristikou Aristotelovej rozvážnosti je to, že ide o ľudskú čnosť, teda *fronésis* nemôže prekročiť do božskej, transcendentnej roviny. „*Fronésis* je vedenie, ale obmedzené a vedomé si svojich hraníc; je to myslenie, ale ľudské, ktoré o sebe vie ako o ľudskom a takým chce byť.“⁸⁸ Rozvážnosť teda vedie človeka, aby konal tam, kde je to možné – čo mu umožňuje sublunárny náhodilý svet – a tak, ako je to možné: ľudsky, vedomý si svojich hraníc. V tomto zmysle Aubenque vysvetľuje aj výrok „poznaj sám seba“: ide o vedenie, ktoré si dáva pozor pred vlastným očarením, neustále si pripomína svoje hranice, vedie k poznaniu vlastných síl a tie sú obmedzené. Dalo by sa povedať, že ide o uvedomenie si, že človek je smrteľník, nie boh.⁸⁹ Túžba byť bohom je totiž v človekovi silno prítomná. V dejinách sme svedkami viacerých podôb, ako sa človek chcel stať rovným bohu: nielen v náboženskej oblasti cez prvotný hriech, ale aj vo filozofii cez stoicizmus, viaceré filozofické systémy novoveku, či ideológie posledných desaťročí, keď chcel prekročiť svoje hranice a založiť si nebeské kráľovstvo už tu na zemi.⁹⁰

Človek má teda rozmyšľať i konať ľudsky. Neznamená, že sa nemôže zaoberať božskými vecami. Naopak, môže, avšak pod podmienkou, že to musí robiť ľudsky, teda vedomý si svojich hraníc. Vtedy bude naplno realizovať to, čím je – svoju ľudskosť.

Aubenque pripomína ďalší prínos Aristotela. Hoci etika a čnostné konanie boli vlastné nielen filozofickému, ale aj umeleckému myslieniu, a hoci Platón ju povýšil na teóriu, za zakladateľa etiky ako praktickej vedy sa považuje práve Aristoteles. On kládol dôraz, že ide o konanie jednotlivca, o konanie človeka, vedomého si svojich možností a hraníc. Aubenque práve v tom vidí aktuálnosť pre dnešok. Súčasná doba je charakteristická tým, že veda sa obmedzuje na to,

84 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 112 – 113.

85 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 185.

86 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 186.

87 ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, VI, 1140 b.

88 AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 187.

89 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 193.

90 Porov. AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*, s. 9.

čo je skúmatelné a poznateľné objektívne a empiricky. Takéto chápanie nepripúšťa nijaké axiologické kritériá či hodnotenia, je úplne mimo etiky či morálky. V súčasnosti sa disponuje obrovskými poznatkami a účinnými technickými prostriedkami. Technické prostriedky samozrejme nie sú a ani nemôžu byť ani morálne, ani nemorálne, ale oddelenie vedy od praxe spôsobilo, že veda/teória sa vôbec nezaobrá morálnymi problémami, ktoré však sú nevyhnutné v praxi a v živote jednotlivca. Rozhodnutie človeka, ktoré nie je usmerňované rozvážnosťou – nakoľko veda o objektívnom k nej človeka nevedie –, je živelné alebo ovplyvnené psychológiou, sociológiou, či inými vedami, no tie sa morálkou a morálnym konaním nezaobrájú. Podľa Aubenqueho súčasné pokusy o „praktickú filozofiu“ sa snažia nadviazať na aristotelovskú tradíciu, schopnú prepojiť teóriu a prax.⁹¹

Ďalším súčasným autorom, ktorý skúma úlohu a dôležitosť rozvážnosti, je R. Sorabji.⁹² Reaguje na jej oddelovanie od ostatných čností. Východiskovým bodom pre neho je tiež Aristoteles. Všimol si zdanlivý rozpor v tom, že *fronésis* patrí medzi dianoetické čnosti rozumu, kým etické čnosti patria do žiadostivej časti duše, ktorá môže len počúvať, ale *fronésis* patrí do časti duše, ktorá môže myslieť. Niektorí autori vychádzajúc z *Etiky Nikomachovej* II, 1 totiž tvrdili, že etické čnosti môžu existovať aj bez *fronésis*, a svoje tvrdenie opierali o to, že Aristoteles tieto čnosti rozoberá samostatne v druhej až piatej knihe *Etiky Nikomachovej* a že *fronésis* rozoberá až potom v šiestej knihe.

Sorabji tento názor nezdieľa a podčiarkuje, že etické čnosti sú chápané ako dispozície túžiť po stredre a stred nachádza a prikazuje práve rozum a naopak, úlohou rozumu je nachádzať stred v žiadostiach.⁹³ Z toho vyplýva, že jeden druh čností nemôže existovať bez druhého. Uvedený autor upozorňuje, že hoci sa etické čnosti získavajú zvykom, tento proces nie je bezmyšlienkový. Napr. ak sa niekto chce stať vyrovnaným, neznamená to, že sa bude vyhýbať akémukoľvek rozčulovaniu, ale musí používať rozum, aby vedel, kedy je treba sa rozčuliť a v akej miere a kedy zasa nie. Znamená to, že musí zvážiť a posúdiť okolnosti konania. Preto sa zvyk týka nielen žiadosti, ale aj rozumu.⁹⁴ Otázku zvyku Aristoteles podčiarkuje z iného dôvodu: oponuje Sokratovi, ktorý ju spájal s učením. Samotné učenie ani vedenie nestačí, do praxe sa dostane až konaním.⁹⁵

Do tretice uvedieme ešte jedného súčasného autora: A. Comte-Sponville, ktorý rozvážnosť považuje za pre život nenahraditeľnú čnosť, za najmodernejšiu z čností, či dokonca za čnosť, „ktorá sa vďaka moderným časom stáva nevyhnutnou.“⁹⁶ Aj on nadväzuje na praktický rozmer tejto čnosti: má pomôcť

91 Rozhovor Renata Parascandolu s Pietrom Aubenquem, dostupný na http://www.webethics.net/filosofando_etica_dj_Aristotele

92 Porov. SORABJI R.: Aristotelés o dôležitosťi rozumu pro zdatnost. In *Spravedlnost jako zdatnost*. Praha : Oikoymenh, 1996, s. 24 – 44.

93 Porov. SORABJI R.: Aristotelés o dôležitosťi rozumu pro zdatnost, s. 36.

94 Porov. SORABJI R.: Aristotelés o dôležitosťi rozumu pro zdatnost, s. 41.

95 Porov. SORABJI R.: Aristotelés o dôležitosťi rozumu pro zdatnost, s. 42.

96 COMTE-SPONVILLE, A.: *Malá rozprava o velkých čnostech*. Bratislava : SOFA, 1999, s. 40.

nielen správať sa odvážne, ale byť odvážnym; nielen vedieť, čo je spravodlivé, ale byť spravodlivým. Takým sa človek nestáva bez konania. Comte-Sponville ju považuje za „časovú čnosť“, nakoľko „berie do úvahy budúcnosť, pokiaľ závisí od nás, či jej budeme čeliť.“⁹⁷ Treba predvídať, čo sa stane, ak človek bude konať alebo naopak, čo sa stane, ak konať nebude, alebo ak bude konať tak či onak. V súčasne rozšírenej mentalite, keď ľudia žijú pre prítomný okamih, keď všetko riešia pragmaticky, keď nie sú schopní hľadiť pár rokov do budúcnosti, sa stáva mimoriadne aktuálnou čnosťou. Treba vedieť predvídať a byť obozretnými, lebo naše konanie môže spôsobiť nezvratné deje. Človek je teda zodpovedný aj za budúce generácie, ako na to upozorňuje napr. aj H. Jonas⁹⁸. Preto rozvážnosť pre Comta-Sponvilleho je „paradoxná pamäť budúcnosti, alebo lepšie povedané paradoxné a nevyhnutné veriť budúcnosti“.⁹⁹

Comte-Sponville ďalej upozorňuje, že rozvážnosť má pomôcť vyhnúť sa krajnostiam, ktoré vlastne ohrozujú človeka v jeho existencii, v jeho bytí: kto je nerozvážne odvážny, riskuje život; kto je nemierny v jedle a telesných pôžitkoch, opäť riskuje život. Preto čnosť rozvážnosti umožňuje nielen ostatné čnosti, ale aj samotnú ľudskú existenciu.

Záver

Nadobúdanie čnosti rozvážnosti je nevyhnutné pre zdravý a integrálny rozvoj človeka. Videli sme, že čnosť rozvážnosti v sebe zahŕňa všetky čnosti, vedie ich, usmerňuje a pomáha človekovi „byť dobrým“. Kto nemá všetky čnosti, nie je ani rozvážnym. Čnosť rozvážnosti habituálne zdokonaľuje rozumovú schopnosť človeka, aby vedel konať správne a ľudsky. Keďže rozumová schopnosť je typicky ľudskou schopnosťou, ak človek nekoná rozumne, nekoná ako človek. Nie je ani zvieraťom, lebo živočích koná aspoň na základe inštinktov, ktoré ho chránia. Nerozumný človek je potom monštrum. Jeho ľudská prirodzenosť nedosiahla „špecifický rozdiel“. Ontologicky zostáva síce človekom, ale zároveň nepoužíva rozum. Pre Aristotela teda platí, že ak je človek podstatne rozumový tvor, rozvíjať vlastnú prirodzenosť, získavať čnosť rozvážnosti, sa stáva morálnou povinnosťou. Každému bytiu zodpovedá konanie a každé konanie berie svoju normu z bytia. Ak bytie človeka je podstatne rozumné, konať nerozumne, nerozvážne znamená konať neľudsky, popierajúc vlastné bytie. V konaní popiera to, čím je v bytí. Človek je povinný smerovať a túžiť po rozvážnosti, rozvíjať intelektuálne čnosti.

Stredobodom otázky čnosti rozvážnosti je ďalej poukázať, že medzi bytím a povinnosťou existuje nevyhnutné spojenie: veď povinnosť vychádza z bytia. Ak sa však odstráni bytie, zostáva povinnosť pre povinnosť, a tak sa

97 COMTE-SPONVILLE, A.: *Malá rozprava o veľkých čnostiach*, s. 37.

98 Porov. JONAS, H.: *Princip zodpovednosti*. Praha : Oikoymenh, 1997.

99 COMTE-SPONVILLE, A.: *Malá rozprava o veľkých čnostiach*, s. 40.

sklízava do moralizmu. Čnosť rozvážnosti však vychádza z inej strany: dobro sa zhoduje so skutočnosťou; dobro je povinné, lebo sa zhoduje so skutočnosťou. Ak teda človek koná, koná preto, aby niečo bolo – odtiaľto pramení premena a zdokonaľovanie sveta okolo nás – a aby bol aj on sám, a tu zasa pramení premena a zdokonaľovanie seba samého. Návrat k čnosti rozvážnosti pomôže nielen vyhnúť sa moralizmu, ale človek bude poznať dôvod, prečo musí konať, presnejšie, prečo musí konať istým spôsobom.

Ďalší dôvod, prečo je potrebné, aby človek konal správne, teda rozvážne, v súlade s realitou, si všíma J. Pieper, podľa ktorého si dnešný človek napriek vedeckému pokroku nevie „vychutnať“ veci objektívne, vo všetkom vidí seba, čím stráca nielen možnosť byť spravodlivým, ale stráca aj svoje psychické zdravie. Nesprávne vnímanie reality a jej následná nesprávna interpretácia vedie potom k psychickým problémom a strate psychického zdravia: Rozvážnosť je totiž podľa neho „jedným z duchovných ‚miest‘, kde sa stretáva viditeľnou formou tajomné spojenie medzi zdravím a svätosťou, medzi chorobou a hriechom.“¹⁰⁰

Vďaka svojim duchovným schopnostiam sa človek dostal veľmi ďaleko, o čom svedčí vedecko-technický rozvoj, poznatky vo všetkých oblastiach ľudského života. Človek má v rukách vysoko účinné prostriedky, s ktorými dokáže budovať i ničiť. Preto je dôležité, aby nielen veľa vedel, ale aby bol aj prakticky rozvážny, aby vedel, ako ich používať so zodpovednosťou voči sebe, spoločnosti, aj voči budúcim generáciám. Čnosť rozvážnosti je aktuálna aj preto, lebo človekovi pomáha vidieť nielen prítomnosť, ale orientuje na budúcnosť. S tým je spojená aj potreba návratu k praxi. Veda ako taká neposkytuje axiologické kritériá. V praxi, presnejšie v konaní človek nielen vytvára niečo odlišné od seba, ale formuje a uskutočňuje aj seba. Len tým dorastá na úroveň človeka, tým sa zároveň aj realizuje.

Použitá literatúra

- ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1979.
- AUBENQUE, P.: *Rozumnosť podľa Aristotela*. Praha : Oikoymenth, 2003.
- BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika cností podľa Tomáša Akvinského*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009.
- BLAŠČÍKOVÁ, A.: Priebeh a povaha praktického uvažovania podľa Tomáša Akvinského. In: *Studia Aloisiana*, roč. 1, 2010, č. 3 – 4, s. 5 – 20.
- CEPKO, J.: Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“. In: *Filosofický časopis*, roč. 65, 2017, č. 5, s. 691 – 705.
- COMTE-SPONVILLE, A.: *Malá rozprava o veľkých cnostiach*. Bratislava : SOFA, 1999.
- FRAŇO, P.: Termín prudentia v spisoch Marca Tullia Cicerona. In: *Filozofia*, roč. 17, 2016, č. 5, s. 401 – 409.

100 PIEPER, J.: *La luce delle virtù*, s. 19.

- GADAMER, H. G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha : Oikoymenh, 1994.
- GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha : Oikoymenh, 2000.
- JENÍK, L.: Na ceste k poznaniu seba samého II. Od témy ľudskej prirodzenosti v antických drámach k niektorým problémom Platónovej filozofie umenia. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 37 – 62.
- KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004.
- NEMEC, R.: Láska ako téma v perspektíve gréckej a kresťanskej morálky. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 19 – 20.
- PIEPER, J.: *Ctnosti*. Praha : Česká křesťanská akademie, 2000.
- PIEPER, J.: *La luce delle virtù*. Alla ricerca dell'immagine cristiana dell'uomo. Cinisello Balsamo : San Paolo, 1999.
- PAVLOVKIN, K.: K otázke rozlíšenia intelektuálnych a mravných čností u Aristotela a Tomáša Akvinského a ich význam pre súčasnosť. In: *Filozofia*, roč. 74, 2019, č. 3, s. 181 – 193
- PLATON: *Dialógy I.-III*. Bratislava : Tatran, 1990.
- SORABJI, R.: Aristotelés o dôležitosti rozumu pro zdatnost. In: *Spravedlnost jako zdatnost*. Praha : Oikoymenh, 1996.
- URBLÍKOVÁ, B.: Fronésis v kontexte Platónovej Ústavy. In: *Ostium*, roč. 13, 2017, č. 1. Dostupné on-line: <http://ostium.sk/language/sk/fronesis-v-kontexte-platonovej-ustavy/>
- VIVODA, M.: Etika: skúsenosť a cnosti. In: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby*. ed. Włosiński, M.: Włocławek : Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011, s. 223 – 232.

PhDr. Oľga Gavendová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26, 814 58 Bratislava
gavendova@frcth.uniba.sk